

Давор Лазаревић,

историчар

Историјски архив у Пироту

davorlazarevic82@gmail.com

ВЕШТИНА (НЕ)МОГУЋЕГ – ПРЕДРАТНИ ПИРОТСКИ ПОЛИТИЧАРИ У „ЗАГРЉАЈУ” КОМУНИСТА

Апстракт: Иза паравана Јединственог народног фронта промањали су се иконографија комуниста, партијски вокабулар, познат још из предратне епохе, упакован у пропагандне медијске објаве, као и још увек пузајући култ личности маршала Јосипа Броза Тита. Ради утиска да је на делу била најдиректнија могућа слобода избора, међу перјаницама ЈНФ-а су се нашли и предратни политичари грађанске и демократске провенијенције, који су једнократно искористићени у кампањи за прве парламентарне изборе у новој држави. За већину је то била лабудова песма сопственог политичког живота, а за власт још једна у низу алатки за изцртавање контура псеудодемократије. Наговештени феномен могуће је посматрати и на локалном нивоу, посебно кроз деловање доктора Драгољуба Јовановића, реномираног југословенског политичара и Пироћанца, који је у родном месту уживао огромно поверење. Сем њега, било је и мање познатих локалних политичара, попут доктора Душана Стевчића и Бранка Радосављевића, који су се нашли међу „победницима”, а било је и оних који су одмах по ослобођењу дошли под удар режима, осуђени на дугогодишње робије или остајући без главе, попут Димитрија Младеновића Гаге и Светозара Мисирлића. Кроз осврте на делове њихових биографија који се односе на послератно време, покушаћемо да укажемо на неке од аспеката политичког и друштвеног модела који се стварао на државном нивоу и био јасно читљив и на локалу.

Кључне речи: Пирот, политичке прилике, послератни период, доктор Драгољуб Јовановић.

***

У намери да реконструишемо најважније аспекте живота у Пироту и околини током првих година након ослобођења, неминовно се морамо осврнути и на политичке прилике које је тај историјски тренутак генерисао. Тим пре што је у политици, као старој вештини могућег, тих дана заиста све било могуће, па и епизоди који се косе са елементарном логиком. Другим речима, тек на пољу политике видимо сложеност, идеа-

ле, интересе, пропаганду, али и реалне домете послератних година, током којих је грађен и трасиран јавни наратив за време које долази.

Наступајући са позиција победника у рату и револуцији, Комунистичка партија је од првих дана свог политичког деловања у ослобођеном Пироту тежила да гради препознатљивост и популарност на тези да је рат изнедрио две стране. Победници или „народ”, била је довољно пространа форма да се у њу смести партија али и све остало, па су се из тог кровног оквира касније политички артикулисали ударни термини, попут: „народна власт”, „народни фронт”, „народноослободички одбори”, „народна армија”, „народни суд” и тако даље. Са друге стране су били губитници у рату и револуцији, односно „ненародни” или „противнародни” елементи, који су за потребе пропаганде често подвођени под живописне називе: „реакција”, „издајник”, „непријатељ народа”, „страни плаћеник”, „трули капиталиста”, „петоклонаш”, „субверзивни елемент” и слично. Који год изрази да су коришћени, смисао је био исти и сводио се на повлачење црте и јасне границе између „добрих” и „лоших” момака. Тако креирана црно-бела слика реалности искључивала је оно између, односно неопредељеност, а још више могућност за критички став. Због тога је прокламована „граница” између „народа” и „ненародних” елемената била селективно пропустљива, што је у пракси значило да се могло међу „победнике”, нарочито из корпуса оних неутралних, али је било случајева да се у потпуности замене стране, под условом да је то било у интересу партије и власти. То нам говори да је на први поглед искључив и ригорозан модел јавне политике макар донекле био прилагодљив реалним околностима, најчешће у мери коју је обликовала нека прилика. Сразмерно потребама партије, дешавало се током рата и у мирнодопским условима да се у њеним редовима нађу личности са „недопустивом” предисторијом политичког или каријерног деловања, а да не говоримо о томе колико пута се партија преко ноћи одрицала својих виђених чланова и функционера. Према томе, тешко је рећи шта су били критеријуми који су одређивали статус потенцијалног члана партије, сем лојалности, и њеног интереса да се неко нађе или не нађе у редовима „партијских верника”. Иако се природа деловања Комунистичке партије Југославије временом искристалисала, просечном грађанину у првим послератним годинама тешко је могло бити сасвим јасно о каквим је друштвеним променама реч.

Када детаљније анализирамо политичко афирмисање и деловање власти током 1945. године, оно се дешавало под фирмом „Јединственог народног фронта” као натпартијске, наднационалне, а рекло би се и натполитичке платформе на којој је било места за све, што је у начелу обесмишљавало деловање опозиције. Данас би у англосаксонским земљама рекли да је то била „catch-all” или свеобухватна организација којом је спроведена својеврсна иницијација друштва у једнопартијски политички систем. Иза паравана ЈНФ-а промаљали су се иконографија комуниста, партијски вокабулар, познат још из предратне епохе и упакован у пропагандне медијске објаве, као и још увек пузајући култ личности маршала Јосипа Броза Тита. Ради утиска да је на делу била најдиректнија могућа слобода избора, међу перјаницама ЈНФ-а су се нашли и предратни политичари грађанске и демократске провенијенције, који су једнократно искоришћени у кампањи за прве парламентарне изборе нове државе. За већину је то била лабудова песма сопственог политичког живота, а за власт још једна у низу алатки за исцртавање контура псеудодемократије. Наговештени феномен могуће је посматрати и на локалном нивоу кроз деловање доктора Драгољуба Јовановића, реномираног југословенског политичара и Пироћанца, који је у свом родном месту уживао огромно поверење. Сем њега, било је и мање познатих локалних политичара, попут доктора Душана Стевчића и Бранка Радосављевића, за које се нашло места међу „победницима”, а било је и оних који су одмах по ослобођењу дошли под удар режима до нивоа да су заглавили дугогодишње робије или изгубили главу, попут Димитрија Младеновића Гаге и Светозара Мисирлића. Кроз осврте на делове њихових биографија који се односе на послератно време покушаћемо да укажемо на неке од аспеката политичког и друштвеног модела, који се стварао на државном нивоу и био јасно читљив и на локалу.

После завршетка рата на простору Југославије, Драгољуб Јовановић је сву своју енергију усмерио на дефинисање и јавно изношење става према државном и социјалном уређењу које је било у настанку. Нове околности као да су га истовремено збуњивале и испуњавале вером у могућност остварења идеала којима је посветио политичко ангажовање у међуратном периоду. О тим данима када се његова политичка интуиција ломила око тога на коју ће страну, Јовановић у „Политичким успоменама” пише: „Већ крајем новембра 1944. године комунисти су најпре врло обазриво, а затим све отвореније сондирали терен код мене

да би видели да ли сам вољан да сарађујем. Седмог децембра сам преко Кирила Савића позван на разговор са Александром Ранковићем, Благојем Нешковићем и Милентијем Поповићем. О православом Божићу, трећег дана, сам са супругом био на ручку код грађевинара Веље Стојановића из Црне Траве, Милентијевог рођака, а нашег присталице. На ручку су били Милентије Поповић и његова супруга Маја Броз, родом из Кумровца. Дванаестог јануара ме је Ранковић одвео на разговор код маршала Тита. Четрнаестог јануара 1945. године сам дуго разговарао са Сретенем Жујовићем и Петром Стамболићем. Осамнаестог фебруара смо ушли у Народноослободилачки фронт за Србију, а већ 23. фебруара сам са балкона Народног позоришта говорио у част Црвене армије.¹ Очигледно заведен личним прагматизмом, можда и пажњом коју су му комунисти поклањали и свеукупном политичком климом, Драгољуб Јовановић је са нескривеним симпатијама гледао на улазак Народне сељачке странке у ЈНОФ, што је локална штампа у Пироту једва дочекала и објавила као ударну вест.² Од тада у чаршијској јавности више није било дилеме по питању Јовановићевог држања према политичком аранжману Народног фронта. Наводећи бенефите те згуснуте хронологије свог приближавања комунистима, он каже: „Ја сам враћен на Правни факултет у рангу редовног професора. Политичка сарадња је текла складно како у Београду тако и у унутрашњости. Али до праве сарадње и мог најживљег учешћа дошло је тек у јулу 1945. године када је од покрајинских фронта образован Народни фронт за целу Југославију. Са Едвардом Кардељем сам израдио програм Народног фронта и био један од главних говорника на оснивачком конгресу. Кооптиран сам са неколико другова у Трећи АВНОЈ, који се одмах претворио у Привремени парламент, и био сам члан Председништва Народне скупштине, док је председник био Иван Рибар. Најактивније сам сарађивао са маршалом Титом на постављању земаљске листе (особито за Србију) за изборе за Уставотворну скупштину од 11. новембра. Израдио сам изборни проглас Народног фронта Југославије. То је био врхунац моје сарадње са Комунистичком партијом, као и почетак нашег разлаза.”³

1 Д. Јовановић, *Политичке успомене, књига 7*, Београд, 1997, 175.

2 *Поводом изјаве Главног одбора Народне сељачке стране о приступању Јединственом народном фронту*, Слобода, бр. 23, 3. март 1945, насловна страна.

3 Д. Јовановић, *Политичке успомене, књ. 7*, 176.

Када се читају Јовановићеве успомене о том периоду, стиче се утисак да је био дубоко уверен да нова власт за земљу доноси владавину демократских принципа и грађанских слобода. Ка таквом мишљењу водила га је и чињеница да су у тадашњој влади ДФЈ седели, поред Тита, Милан Грол, Јаша Продановић и Иван Шубашић. Помало наивно, Јовановић је веровао да се ради о добрим намерама и тренутку да се спроведу идеали његове политике. Нажалост, није требало много времена да схвати суштину и право мишљење комуниста о демократији и страначком плурализму.

Сарадњу са комунистима Јовановић је оцењивао као пријатну и плодну у периоду од оснивачког конгреса ЈНОФ-а у августу 1945. године, па до новембарских избора. У том периоду он се заиста залагао за програм Народног фронта, нарочито у изборној кампањи за Уставотворну скупштину, објашњавајући бирачима њихов значај уз позив да на изборима активно учествују. Пошто је био кандидат за посланика Савезне скупштине у Нишавском срезу, Драгољуб Јовановић је у изборну кампању кренуо већ почетком септембра 1945. године заједно са Милентијем Поповићем и Ристом Антуновићем. Први пут после рата и окупације нашао се међу својим Пироћанцима 16. септембра 1945. године. Локални недељник „Слобода” о томе је опширно извештавао, па су обраћања говорника готово у целости објављена.⁴ Збор је одржан на ондашњем Црвеном тргу пред неколико хиљада људи и тада се најбоље могло видети колико су ратни дани утицали на промену политичке климе у вароши. Предратног одушевљења Јовановићевом појавом је нестало, претворило се у зловољу према њему, а негодовање присутних се осећало до те мере да се први говорник Милентије Поповић трудио да образложи зашто је баш Драгољуб Јовановић кандидат за посланика. На рачун тога је тражио да се забораве ствари из прошлости, превазиђу поделе и на изборима изрази народно јединство. У сличном маниру и готово одбрамбеном ставу говорио је и сам Јовановић, на неки начин се правдајући Пироћанцима за своје држање након избора 1935. године, када је добио велико поверење суграђана, али је бојкотовао рад Скупштине.

Када данас читамо говоре са тог првог предизборног скупа у Пироту, они у највећој мери делују као „прање” политичке биографије Драгољуба Јовановића пред земљацима и позив да се на њу гледа са

4 Велики окружни збор у Пироту – Снажна манифестација ЈНФ-а, Слобода, бр. 51, 22. септембар 1945, насловна страна.

позиција Народног фронта. У том смислу Јовановић је покушавао да се рехабилитује у очима бирача, а вероватно и пред самим собом, речима: „Ви се питате, зашто фронт после рата? Зато што борба још није завршена! Ми се морамо још борити против оних, који се не могу помирити са тим, да се родио нови дан. Неки ме нападају да напуштам своје гласаче и да помажем ове данашње на власти. А кога да помажем? Зар оне који су ме гонили и држали у затвору? Ми смо зато сви у фронту, јер борба и даље траје. Има ли лепше речи од речи – Народни фронт? Не може бити лепше јер на другој страни стоји – Ненародни фронт. И све док има паразита, трутова, капиталиста, подривача, шљама реакције, ја вам поручујем: Борба се наставља! Све што је ван фронта, то су народни емигранти, да не бих рекао још тежу реч, дезертери!”⁵

Како је предизборни скуп изгледао из Јовановићеве перспективе, сам преноси у Политичким успоменама: „Душевно сам се припремао за поновни сусрет са Пиротом, први после 1940. године. У Белој Паланци су такође знали да долазимо па се народ окупио у највећој кафани. Видео сам неколико пријатеља који су смели да ми приђу. Сви су били некако покисли, сасвим другачији од оних наших сусрета док смо били у опозицији. Грлио сам се са пријатељима али ме је изненадило што је мало ко уживао у томе. Тада сам први пут видео да страх надјачава задовољство што ме виде... На једно два километара од Пирота чекала нас је група сасвим младих варошана урлајући само једну паролу – Херој Тито! Од локалних руководиоца познао сам само председника општине мог даљег рођака Бору Пантелића. Сви па и он су се поздравили самном ледено и непријатељски. И они и ја смо једва чекали да престане та мучна ситуација. Публике није било много, знатно више варошана него сељана. Испод самог балкона одакле смо говорили били су смештени омладинци и омладинке са задатком да прекидају говорнике по познатом рецепту – кличући партији и Титу... У колима којима смо се кретали према Националу, Милентије је седео поред шофера и углавном био видљив. Ја сам био утонуо у непријатељски загрљај омладинаца који су викали мени у потиљак, у уши, у лице, квасили ме својом пљувачком ... Херој Тито! Људи су зверали околу не знајући дали је ово добродошлица или саботажа.”⁶

---

5 Исто, 2.

6 Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књига 8, Београд, 1997, 120.

Касније се испоставило да је Милентије Поповић јако добро знао да ће у Пироту бити врло непријатна ситуација за Јовановића и да је по налогу партије група пиротских скојеваца добила директиву да галамом, узвикивањем парола, клицањем Титу и партији, скрене пажњу са онога што је Јовановић требало да говори. Врло је извесно да су комунисти стрепели од тога шта ће Јовановић изговорити, али и да се не понови предратно „одушевљење” његовом појавом, што је могла бити двострука штета јер би се умањио јавни капитал Народног фронта, а сам Јовановић би добио крила и боље би се позиционирао у тој политичкој организацији. Не препуштајући ништа случају, партија се побринула да до таквог исхода не дође, па је први послератни Јовановићев наступ у родном граду више личио на представу линчовања, у којој целати тобоже бране, а публика напада говорника. Свакако атмосфера за Драгољуба Јовановића није била пријатна и већ тада му је постало јасно да га ангажовање у оквиру Народног фронта води у политички ћорсокак, уместо да му нуди излаз. Притиснут хипотеком свог пређашњег политичког деловања и позицијом у Народном фронту, Јовановић се нашао у незавидном положају, али је кампању ипак спровео до краја.

Нови сусрет са Пироћанцима десио се месец дана касније, 13. октобра 1945. године, када је говорио пред око две хиљаде људи на тргу испред хотела „Национал”.⁷ У говору се Јовановић осврнуо на то да стране силе неће ништа моћи да ураде поводом избора 11. новембра и да су то само гласине реакције. „Доле непријатељи, доле капиталисти који нису ништа изгубили или су само нешто изгубили, који имају злата и дуката да мењају и да вас убеђују да не идете на изборе и не гласате јер нема опозиције. А ја вам кажем, нема опозиције зато што она није била кадра да изађе на изборе!” За разлику од првог наступа у септембру, овога пута је атмосфера била лежернија, а Јовановић се потпуно уживео у реторику која је пријала онима који су га слушали. Нешто пре тога добио је још једну насловну страну у локалном листу „Слобода”, коју је пратила и његова велика фотографија која га је представљала као главног кандидата Народног фронта за Нишавски срез и град Пирот.⁸ Очигледно да је пропаганда давала резултата како се кампања примицала крају,

7 Велики збор Среског Народног фронта у Пироту, Слобода, бр. 55, 20. октобар 1945, насловна страна.

8 Окружна кандидатска листа за пиротски округ, Слобода, бр. 53, 6. октобар 1945, насловна страна.

па је спонтано, али и индуковано незадовољство Јовановићем полако амортизовано тако што је утопљен у општу позитивну еуфорију према Народном фронту. Ту и тамо, посебно у пиротским селима, мештани су остали веома хладни према Јовановићу, показујући велику дозу неповерења према ономе што је говорио. Често се могло чути говоркање да је обичан превртљивац који се приклонио комунистима ради личних интереса. Тога је и те како био свестан и сам Јовановић, што видимо из редова о сусрету са људима у селу Нишор: „Интелигентни и отресити, Нишорци су брзо видели да се много тога променило и да ни ја нисам онај њихов стари Драгољуб. Дошли су предвече да ме чују, али ни трага није било од раније раздраганости. Тако је почело и тако се наставило по свим селима. Званично, ледено, или бар више благонаклоно него одушевљено.”⁹

На последњем великом предизборном митингу у Пироту, Драгољуб Јовановић није био међу говорницима, већ су се обратили осведочени комунисти са локала: Стојан Ђорђевић, земљорадник из Крупца; Добросав Николић, председник суда; Бранимир Ђирић-Лужнички, секретар среског Народног одбора; Јела Милићевић испред организације АФЖ и Вукашин Цветковић, представник омладинске организације.¹⁰ Један за другим, говорници су понављали исте фразе и позивали суграђане да у што већем броју изађу на изборе и подрже листу Народног фронта. Том приликом је промовисана и такозвана „кутија без листе”, односно „бела листа” као наводно добра воља власти да пружи могућност за гласање против спуштањем куглице у кутију без листе.¹¹ Дан пре избора скоро цео број „Слободе” био је посвећен мотивисању бирача да изађу и гласају, а фотографија Драгољуба Јовановића нашла се у друштву осталих кандидата Народног фронта за округ.¹² Из перспективе комуниста, Јовановић је своју „ролу” одиграо закључно са даном избора и наставак његовог политичког живота зависио је искључиво од његове спремности да буде лојалан и аутоцензуриран до границе која је партији одговарала. Већ 12. новембра 1945. године тога су вероватно постали свесни, како он, тако и партијски естаблишмент, који га је експонирао током кампање. Остало је

9 Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 8, 167.

10 *Масовни четврти предизборни митинг у Пироту*, Слобода, бр. 57, 3. новембар 1945, 3.

11 *Кутија без листе*, Слобода, бр. 57, 3. новембар 1945, 4.

12 *Гласајмо за кандидате Народног фронта*, Слобода, бр. 58, 10. новембар 1945, 3.

да се види какав ће бити расплет тог неприродног и по природи ствари чисто интересног односа.

Исходи избора који су одржани 11. новембра 1945. године показали су доминацију Народног фронта, али не апсолутну, како се очекивало. Наиме, ако посматрамо резултате избора за Нишавски срез, односно Пирот и околна села, видећемо да је у „кутију без листе” убачено око 17% гласова, што није мало, ако се узму у обзир све околности кампање и притиска на бираче. Још је интересантнија анализа резултата избора у четири пиротска села, где је „ћорава кутија” однела победу над листом Народног фронта (Рагодеш 287:189, Станичење 300:236, Церова 177:101 и Рудиње 221:220).¹³ Колико је то „погодило” власт, видело се у локалној штампи, где је велики број текстова био посвећен изналажењу разлога за „отпадништво” дела народа. Привлачи пажњу чињеница да се на њих најпре излила неконтролисана канонада увреда, од тога да су то остаци „погане реакције”, „издајника”, „прикривених капиталиста” и генерално „противнародних елемената”, а онда се у наставку текста реторика ублажавала до констатације да људи нису гласали за листу Народног фронта јер су били необавештени, заведени лажима реакције, као и да су многи старији мештани помешали кутије током гласања. Тиме је власт отворила простор да и оне који су гласали против придобије на своју страну, чему је у прилог ишао део текста: „Покајници су врло брзо схватили шта су урадили и већ сутрадан су се питали: Што главу пепелом посусмо и балегом окаљасмо? Што се одвојисмо од народа и што послушасмо глас издајнички? Они су наши иако су грешни, јер куда ће ван себе, ван својих, ван народне слободне куће!”¹⁴

Рационална објашњења изборних резултата се могу тражити у незадовољству људи, пре свега у сеоским срединама, што је по нашем мишљењу вукло дубље корене од оних које су комунисти елаборирали. Прво, у пиротским селима Драгољуб Јовановић је током тридесетих година уживао велику популарност, па се његово поистовећивање са комунистима на листи Народног фронта тумачило као издаја старих начела, што је утицало на то да део сељака из ината гласа против. Друго, ако погледамо у којим селима је највећи број људи гласао за „кутију

13 *Велика победа Народног фронта у пиротском округу*, Слобода, бр. 59, 12. новембар 1945, насловна страна.

14 *Велика и одлучна победа Народног фронта у пиротском округу*, Слобода, бр. 60, 17. новембар 1945, насловна страна.

без листе”, видећемо да је реч о простору где је деловао Равногорски покрет, тако да је одређени проценат људи остао привржен тој идеологији. Трећи фактор, који такође није био занемарљив при гласању, лежи у бесу сељака због принудног и у начелу неправедног откупа житарица, и осталим мерама које је нова власт предузимала на рачун егзистеније сељачких породица. Ово последње било је један од повода за промену става Драгољуба Јовановића према власти, и то врло брзо после избора.

Једночинка којом би се могла описати последња фаза политичког живота Драгољуба Јовановића доведена је до расплета у свега два дана. Од тренутка када је Јосип Броз Тито на ручку са пријатељима 11. децембра 1945. поменуо Драгољуба Јовановића као потенцијалног министра пољопривреде, па до Јовановићевих првих критичких говора на Уставотворном одбору, прошло је мање од двадесет четири сата. Уследио је бес комуниста, што је значило да су добри односи са Драгољубом Јовановићем трајно нарушени. Те бурне епизоде из децембра 1945. године Јовановић је касније описао: „Тако је почела моја лична и страначка драма.”¹⁵

И заиста, негативни наратив и форсирана медијска паљба на Јовановићев рачун врло брзо су се из престонице спустили на локални ниво. Већ 19. јануара 1946. године на страницама „Слободе” освануо је текст „У вези приговора господина др Драгољуба Јовановића”.¹⁶ Већ по ословљавању Јовановића са „господин” уместо „друг” могао се наслутити непријатан садржај који следи. Заправо је критикован Јовановићев став да принудни откуп житарица није праведан и да је спровођен на штету сељака. То је био основни смисао текста, али је искоришћена и прилика да се јавност подсети на то да Јовановић није био достојан кандидат на листи Народног фронта, да је то била добра воља партије и да он своје место посланика дугује искључиво Народном фронту. Осетивши се прозваним, Јовановић је десетак дана касније одговорио у тексту „Писмо господина др Драгољуба Јовановића уредништву Слободе”. Решен да истера ствари до краја, Драгољуб Јовановић је навео конкретне ситуације и сведоке, именом и презименом, поводом откупа жита од сељака из села Крупац по цени од 3,5 динара, а затим и његове препродаје сељацима из

15 Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 8, 187.

16 *У вези приговора господина др Драгољуба Јовановића*, Слобода, бр. 69, 19. јануар 1946, 8.

Нишора за 5,5 динара.¹⁷ Одмах поред Јовановићевог текста објављен је и „Одговор на писмо господина др Драгољуба Јовановића”.¹⁸ Реторика је већ озбиљно пооштрена, па се Јовановић карактерише као реакционар који подбуњује народ и уноси немир стављајући се на страну бивших капиталиста и шпекуланата, а против народне власти. Поред низа оптужби, разматрана је и његова квалификација Црногораца као нерадника, што је наводно изрекао у неком свом говору, па му је на рачун тога прилепљена и „етикета” да растура братство и јединство вређајући конститутивни народ. Замерало му се још много тога, а на крају и то да својим деловањем, уз помоћ реакционарних родитеља, покушава да придобије омладину, да је одвоји од партије и да ствара „сељачку омладинску организацију”.

Медијски напади на Јовановића током јануара 1946. године били су нека врста показне вежбе за њега јер је увидео да односи са комунистима не иду у добром правцу. Тога је и те како био свестан, па у својим „Политичким успоменама” пише: „Кад сам видео да другови комунисти гледају рђаво и на умерену и на добронамерну критику, чак и на упозорења каква сам изнео у говору пред Уставотворним одбором, одлучио сам да заћутим у самој Скупштини. Гласао сам за устав заједно са свим осталим посланицима, а онда и за низ закона који су следили. У дискусији нисмо узимали учешћа, чак и када смо били против понуђених решења. Ја сам своју активност пребацио на друга два колосека: држао сам предавања на Правном факултету и организовао сам састанке у нашим партијским просторијама сваког петка.”¹⁹

Нека врста изнуђеног тиховања Драгољуба Јовановића трајала је до јула 1946. године, када је поново проговорио у Скупштини, надахнут спорним одредбама *Закона о задругама*, о јавном тужилаштву, омладинској литератури и спољној политици. Како се сам касније сећао, „тада су пошла низбрдо кола у којима сам се возио са комунистима и нису се више зауставила”. Тог помало судбоносног 16. јула 1946. године, Драгољуб Јовановић је јавно започео своју критику *Закона о задругама*, уверен да се њиме „забада нож у леђа сељацима”.²⁰ Уследила је жестока реакција врхушке комунистичке партије, па су Моша Пијаде, Борис Кидрич, а на-

17 Писмо господина др Драгољуба Јованића уредништву Слободе, Слобода, бр. 71, 2. фебруар 1946, 2.

18 Одговор на писмо господина др Драгољуба Јовановића, Слобода, бр. 71, 2. фебруар 1946, 2.

19 Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 8, 275.

20 Д. Јовановић, *Политичке успомене, књига 9*, Београд, 1997, 13.

послетку и сам Јосип Броз, отворено напали Јовановића, како говорима у Скупштини, тако и преко државних медија. Тада је целокупној јавности постало јасно да следи бескомпромисна политичка „ликвидација” Драгољуба Јовановића која се одлично уклопила са завршетком суђења и стрељањем Драгољуба Драже Михаиловића. Тих дана је на Јовановићев рачун стрпано све што је могло да га компромитује, укључујући и његово држање током рата и симпатије према Равногорском покрету. Слично јануарским нападима на Јовановића, и током јула су се низале општужбе на насловним странама, уз добро познату реторику, која је за ту прилику додатно пооштрена.

Као и пре, ни пиротска чаршија није била поштеђења нове „драме” око Јовановића, па је „Слобода” цео број од 27. јула 1946. године посветила томе.²¹ Главни текст на насловној страни „Осуђујући став свога посланика Драгољуба Јовановића у Народној скупштини” пратила су још два поднаслова, први, „Представници Народне сељачке странке у окружном одбору Народног фронта осудили су иступ Драгољуба Јовановића”, и други, „Преко 700 гласача из Темске је до сада потписало резолуцију за одузимање мандата Јовановићу”. Кампања је вођена тако да је Јовановић окарактерисан као стари демагог, велики издајник, непријатељ народа и беспоговорни слуга реакције. Замерало му се што није подржао *Закон о задругама*, а још више због противљења спољној политици владе која је заговарала чвршће везивање за Совјетски Савез. Јовановић је ово последње сматрао погубним због чињенице да је у Совјетском Савезу на власти дубоко ненародни и диктаторски режим, опасан како за њихову унутрашњу, тако и за спољну политику. Тиме је комунистима дао шлагворт да га прогласе за експонента међународне капиталистичке реакције и гебелсовске пропаганде. Поентирало се у последњој реченици текста: „Сигурно је да ће и Драгољуб Јовановић, издајник наших народа, настављач дела Милана Грола и Драже Михаиловића и пријатељ злогласног Драгог Јовановића, бити исто тако прегажен и побеђен.”²²

На другој страни је следио опширни извештај са велике конференције Народног фронта која је одржана у хотелу „Национал”, после чега је преко 4.500 Пироћанаца потписало резолуцију против Драгољуба Јовановића. На конференцији су говорили виђени чланови Народне

21 *Слобода*, бр. 96, 27. јул 1946, 1–4.

22 *Осуђујући став свога посланика Драгољуба Јовановића у Народној скупштини*, *Слобода*, бр. 96, 27. јул 1946, насловна страна.

сељачке странке са локала – Мирко Потић и Петар Тричковић, жестоко осуђујући демагогију и превртљивост свог првог човека. Учитељ Света Ђорђевић је прозивао и опомињао све драгољубовце да ће и они бити третирани као издајници ако не осуде рад Јовановића.²³

На трећој страни су се ређали извештаји о резолуцијама против Драгољуба Јовановића потписаним у неколико села пиротске општине и у тим готово унисоним, са предумишљајем одабраним фразама, готово да нема ничег занимљивог изузев онога што се десило у селу Блато. Наиме, у том селу је на збору говорио Милан Бошковић, некадашњи први сарадник Драгољуба Јовановића и кандидат његове листе на изборима 1938. године. Бошковићево држање је вредно наше пажње, нарочито ако имамо у виду страдање његовог сина Предрага Бошковића Павла²⁴ под врло сумњивим околностима на јесен 1944. године. Без обзира на своју блискост са Јовановићем и чињеницу да су његовог сина можда ликвидирали комунисти у једној од својих „чистки”, Милан Бошковић је наступио као један од најватренијих партијских говорника, усиљено прозивајући Јовановића и критикујући његово противнародно деловање.²⁵ Који су били рационални мотиви за такав наступ Милана Бошковића тешко да ћемо икада сазнати, али је његов случај показао да је у Пироту успешно сломљено и оно најтврђе језгро такозваних драгољубоваца.

Форсирана негативна кампања убрзо је довела и до практичних последица, па је у истом броју „Слободе” као ударна објављена вест да је Драгољубу Јовановићу одузет посланички мандат и да је избачен из Скупштине на иницијативу народног посланика из Топлице Радише Јовановића. Нажалост, на том се није стало, па је медијска јагма настављена и у наредном броју локалног недељника. За анализу су интересантни и напади на оне који се потписивањем резолуције у Пироту нису јавно изјаснили против Јовановића. На око 250 појединаца је бачена сумња да су шпекуланти, реакција и народни непријатељи.²⁶ Напослетку су преко АФЖ-а у кампању увучене и жене, које су одржале збор у селу

23 *Велика конференција градског одбора Народног фронта – Снажан израз једнодушности радног народа Пирота*, Слобода, бр. 96, 27. јул 1946, 2.

24 Види опширније: Д. Лазаревић, П. Видановић, *Пирот у Другом светском рату II*, Пирот, 2024.

25 *Резолуција потписана у селу Блато*, Слобода, бр. 96, 27. јул 1946, 3.

26 *У Пироту завршено потписивање резолуције – Потписало 5250 људи*, Слобода, бр. 97, 3. август 1946, 2.

Гњилан, родном селу Јовановића, где је требало симболички ударити драгољубовце.²⁷

Иако је Јовановићу мандат народног посланика одузет, наставило се са нападима, а наредни корак је био избацивање из Народне сељачке странке, где је већ током прве половине 1946. године Драгољуб Јовановић постајао све усамљенији у свом деловању, а група за преузимање вођства у странци све гласнија. Као и за све пре тога, прво је урађена адекватна медијска припрема, а потом су уследили практични кораци ка развлашћивању оснивача и некада првог човека Народне сељачке странке. У тој форсираној хронологији догађаја Пирот поново није изостао, па је 7. августа 1946. године одржана конференција шездесетак чланова и присталица Народне сељачке странке. Слично Милану Бошковићу десетак дана раније, тако су и учесници конференције, некада блиски Јовановићеви сарадници, ватрено говорили против њега и потом потписали резолуцију да се избаци из странке.²⁸ То се званично и десило на конгресу странке у Београду 11. августа 1946. године.

Зрели плодови негативне кампање против Драгољуба Јовановића тих августовских дана 1946. године падали су један за другим. После избацивања из Скупштине и из сопствене странке, уследио је и удаљавање са Правног факултета након одлуке Савета Универзитета да није достојан места професора.²⁹ У тако узаврелој атмосфери Јовановић је донео одлуку да посети свој Пирот, традиционално у дане Великогоспојинског вашара крајем августа. О томе како се провео пише следеће: „Знао сам да се мој одлазак у Пирот неће допасти тамошњим комунистима, али и да не смем да изостанем те године, баш зато што је била у јеку кампања против мене. Ако је одлажење личило на извесну провокацију с моје стране, изостајање би изгледало као страх и тумачило би се кукавичлуком... Претпостављали смо да ће нишки комунисти обавестити пиротске, али се нисмо надали неком „намештају” на пиротској железничкој станици. За сваки случај, договор је био да ја и Ненад Стефановић будемо у последњем вагону и сиђемо нешто пре станице на друм, где нас је чекала новомалска чега. Томе се пиротски организатори „дочека” нису надали. Успешно смо

27 *Жене града Пирота придружују се захтеву да се Јовановићу одузме мандат*, Слобода, бр. 97, 3. август 1946, 3.

28 *Делегати Народне сељачке странке из целог округа захтевају да се Драгољуб Јовановић избаци из странке*, Слобода, бр. 98, 10. август 1946, насловна страна.

29 *Због свог ненаучног и противнародног става Драгољуб Јовановић је избачен са универзитета*, Слобода, бр. 99, 17. август 1946, 2.

сели у чезу, али су нас неки дечасти опазили и повикали: „Ево га!” Бацили су на нас каменице, био је сумрак и погодили су Ненада у главу. Наш кочијаш нам је тада рекао, терајући коња што је брже могао, да је на станицу доведено много света: цео синдикат, сва надлештва и велики број омладине. Замисао је била да ме одмах чим изађем из воза окруже, заробе, ухапсе и поведу кроз град као мечку, вичући против мене и јавно ме пљувајући. То им није пошло за руком. Склонили смо се у кућу мог брата од тетке Санде Шустера, али се убрзо испред створила гомила задиханих младића, дечака, деце, који су из свег гласа викали: „Доле Драгољуб Јовановић!” исто тако енергично како су ми раније клицали „Живео!” [...] Седео сам у мраку. Изашао сам касније пред њих у ходник и тада је почело уношење у лице и пљување. Један ме је ударио по глави и оборио ми наочари. Тада је ушао познати Секула, човек тадашње ОЗНЕ и наш ранији пристилица. Тек тада се ситуација смирила, а младићи су се разишли.”³⁰ Ништа боље Јовановић није прошао ни наредних дана у Пироту. У покушају да посети вашар, пратила га је група младића и деце, на челу са учитељем Митом Ранчићем, уз погрдне повике, увреде и хорско понављање: „Доле Драгољуб!” Најризицијне је било на градској пијаци, где су омладинци од сељанки узели јаја и парадајз, па је кренуло гађање Јовановића и његовог пријатеља Јордана Јовановића. У том метежу један дечак је Драгољуба Јовановића погодио посудом са црном обућарском фарбом у лице, што је га на тренутак заслепило, али је на срећу прошао без озбиљнијих повреда.

После јавног линчовања које је замало избило током пиротског вашара, постале су очигледне све погубне последице пропаганде која је месецима вођена против Јовановића. Под теретом увреда, оптужби и спиновања свега што се могло употребити против Драгољуба, попуцале су готово све људске, пријатељске, земљачке па чак и родбинске везе које је имао у Пироту. Тек је неколицина најхрабријих и пркосних Пироћанаца имала части и жеље да у тим туробним тренуцима стане уз Јовановића. Савременици тог времена су присуствовали својеврсном историјском парадоксу јер није било једноставно помирити одушевљење Драгољубом Јовановићем из 1939. године, када га је неколико хиљада Пироћанаца малтене на рукама носило у свечаном дефилеу по изласку из затвора, и сву мржњу према њему која се излила на улице од истих тих људи 1946. године. Иако је медијским и физичким насиљем Јовановић бачен на ко-

---

30 Д. Јовановић, *Политичке успомене*, књ. 9, 77.

лена у средини из које је потекао, арсенал оружја против њега још увек није био до краја потрошен. Непосредно после вашара, у „Слободи” је освануо и чланак: „Др Драгољуб Јовановић – гласоноша и слуга реакције”, где су на једном месту тада већ у гротескном маниру поновљене све оптужбе на његов рачун, од тога да је шпекулант, народни непријатељ и слуга реакције, па до тога да се током рата скривао у мишјој рупи.³¹ У финишу кампање обезличавања Драгољуба Јовановића, у родном месту појавила се још једна насловна страна средином септембра 1946. године, када је окарактерисан као реакционар стимулисан из иностранства, уз опаску да ће наћи своје место међу издајницима који су већ ван земље.³² На крају је објављена вест „Драгољуб Јовановић није више члан Народног фронта”, а онда је у локалном недељнику „Слобода”, изузев објаве о пресуди из 1947. године, почело четвородеценијско ћутање о судбини Драгољуба Јовановића. Због тога из савремене перспективе делује да је препуштање забораву била планирана и уједно последња фаза обрачуна режима са ликом и делом једног од највећих српских политичара прошлог века. Ћутање и страх по питању Драгољуба Јовановића од тада су деловали као обједињена емоција међу Пироћанцима. Колико је то дуго трајало показује и сведочење једног од Драгољубових пријатеља, коме је он 1975. године послао примерак своје књиге „Људи, људи”. Одмах следећег дана су тај пријатељ и још неки који су добили књигу позвани у Комитет и УДБ-у на саслушање, уз претње да ће бити избачени из Савеза комуниста и да ће сносити тешке последице. Како је то могло изгледати 1946. године, страшно је и помислити.

Оно што се на крају намеће као закључак из „post factum” позиције јесте и то да су у пакету са Јовановићем на неки начин етикетирани и Пироћанци, па их је делом због тога пратио усуд да су недовољно национално и политички поуздани. На душу им је стављано да су се као „драгољубовци” „обрукали” још током рата повинујући се његовом ставу да није време за устанак против окупатора. Са друге стране, „епизода” са Драгољубом Јовановићем доста говори и о Пироћанцима као колективном субјекту. Чини се да из тога доста учимо о карактеру становништва пиротског краја, нарочито у ситуацијама када наступе тешкоће у

31 *Др Драгољуб Јовановић – гласоноша и слуга реакције*, Слобода, бр. 101, 31. август 1946, насловна страна.

32 *Драгољуб гледа преко границе и тамо ће бити његов пут*, Слобода, бр. 103, 14. септембар 1946, насловна страна.

остваривању политичких идеала, тада већина одустаје и опредељује се да „си гледа раду”, како је изванредно приметио Т. Панајотовић у својој студији о карактеру Пироћанаца.³³ Та неспремност на већа жртвовања ради идеја вероватно спада у трајно обележје становништва пиротског краја. У критичним тренуцима изостаје саборност, подршка, а појединци или политике остављају се на цедилу. Међу Пироћанцима то се најчешће правда речима: „Кој кво си је варил, нек си га сам куса! Кој га бил по шију да се петља куде му неје место!, или Сам си је тражил ђаволатог!” Због тога је случај Драгољуба Јовановића згодна парагидма која нуди параметре за сагледавање односа између истакнутог политичара и средине из које је потекао, нарочито када се између њих испречи тоталитарни режим, какав се рађао на овим просторима током послератних година.

Обрачун комуниста са Драгољубом Јовановићем настављен је и после немиких догађаја у Пироту путем медија, чиме је припремљен коначни чин „драме”, односно његово хапшење 13. маја 1947. године због кривичног дела против народа и државе. Суђење је било јавно и помпезно, а оптужница је теретила Јовановића за дела учињена током рата и после ослобођења. Квалификације су ишле од тога да је током рата био непријатељ НОБ-а, па до оптужби да је радио на рушењу независности, слободе и угледа земље у мирнодопским условима. Пресуда је донета 8. октобра 1947. године и њоме је Драгољуб Јовановић осуђен на казну затвора у трајању од девет година и губитак политичких и појединих грађанских права.

Случај Драгољуба Јовановића свакако је најимпозантнији и са довољно капацитета да понуди могућности за детаљнију анализу, али није једини у корпусу догађаја који се реферишу на однос власти према предратним политичарима из Пирота и околине. Зарад свеобухватнијег утиска о томе како су комунисти деловали и које су биле „излазне” стратегије за локалне политичке актере, осврнућемо се на судбину још неколико значајних личности. Најпре, ту је случај Димитрија Младеновића Гаге³⁴, предратног привредника, индустријалца и политичара који је деловао као функционер Народне радикалне странке, а потом се нашао у редовима Југословенске радикалне заједнице, па је као њихов кандидат изабран за народног посланика 1938. и за сенатора на владиној листи 1939. го-

33 Види опширније: Т. Г. Панајотовић, *Пироћанци*, Пирот, 2007.

34 Види опширније: Д. Лазаревић, *Председници градске општине Пирот 1918–1941*, Пирот, 2022.

дине.³⁵ Као један од угледних и утицајних Пироћанаца, био је и на месту председника општине током краткотрајне немачке окупације Пирота у априлу 1941. године, док је за време бугарске окупације био хапшен и интерниран под отпужбом да је помагао Равногорском покрету.³⁶ Као живи симбол предратног времена и човек потентне биографије, чији је утицај на суграђане био неупитан, Димитрије Младеновић је одмах по ослобођењу вароши дошао под удар комунистичке власти. Већ 16. новембра 1944. године је ухапшен, а онда је уследило вишемесечно малтретирање, тамновање и чекање пресуде, која је по већ разрађеном моделу „пакована” да би се у јавности послала што ефектнија порука о томе како ће проћи један од најистуренијих „класних непријатеља”. Паралелно са истрагом дешавала се и медијска припрема линча, па је уочи суђења готово цео број недељника „Слобода” био посвећен „противнародном деловању Мите Гаге”.³⁷ Пошто је у медијима већ проглашен кривим и оцрњен као народни непријатељ, уследило је театрално суђење 21. маја 1945. године у великој сали хотела „Еснаф”, која је попуњена до последњег места омладином, инструктираном да из петних жила све време виче: „На смрт!, На смрт!” Својеврсна правна фарса која се тог дана дешавала била је не само суђење Мити Гаги, већ и показна вежба режима пред чаршијом о томе како изгледа удар „црвог терора” на примеру некада првог грађанина Пирота. И заиста, када је осуђен Мита Гага, даљи обрачун са „класним непријатељем” био је неупоредиво лакши јер је, условно речено, „пала” глава човеку који је био симбол пиротског грађанства. Испод ауторитативне фразе „У име народа Југославије” у заглављу текста, следила је пресуда којом је Димитрије Младеновић проглашен кривим и осуђен на смрт стрељањем, трајни губитак грађанских части и конфискацију целокупне имовине. На срећу по Младеновића и његову породицу, пресуду је Војни суд у Нишу убрзо преиначио у десет година затвора, али су остале одредбе потврђене, па је извршена комплетна конфискација породичне имовине, укључујући и удео у власништву над фабриком „Тигар” и Хидроелектраном „Темац”. После молбе породице Привременој народној скупштини ДФЈ, затворска казна је преполовљена, тако

35 Сенатори Краљевине Југославије – Биографски лексикон, гл. и одг. ур. М. Павловић, Београд, 2016, 206.

36 Д. Лазаревић, П. Видановић, *Пирот у Другом светском рату II*, 69.

37 *Газда Мита Гага – „народни посланик”, сенатор и његов противнародни рад*, Слобода, бр. 33, 5. мај 1945, 2.

да је на крају Младеновић у затвору провео пет година, служећи казну у неколико затвора, делимично и у Сремској Митровици. Ово последње је од значаја јер су се у истом затвору на крају нашли Димитрије Младеновић и Драгољуб Јовановић, некада љути политички противници у предизборним кампањама међуратног Пирота. У том смислу можемо рећи да су се њихове политичке биографије сусреле на ненаданом месту, а епилог им је био готово идентичан и безмало трагичан.

Још драстичније се завршила каријера, а онда и живот Светозара Мисирлића, предратног локалног политичара и председника пиротске општине. Наиме, у налету Озне, Мисирлић је као и Димитрије Младеновић ухапшен већ првих дана новембра 1944. године, са том разликом што је без пресуде убрзо стрељан на периферији града, у месту званом Барје, са још неколико стотина лица доведених из других места.³⁸ Судбина Светозара Мисирлића тиме даје аргументе тврдњи да су се током првих месеци „слободе” у Пироту десили и злочини над онима које је нова власт означила за непријатеље. Сем тога што је био угледни хотелијер, више-струко одликовани резервни официр и предратни општински челник, тешко је наћи друге разлоге који су могли да доведу Мисирлића под удар власти, нарочито ако имамо у виду да је већ био у позним годинама и у политичкој пензији. Како год да је било, његовим стрељањем јавност је била дубоко узнемирена и уплашена, па се и тај чин може посматрати у домену ефеката који је требало да одјекне међу грађанима. Да све не би остало само на егzekуцији неподобног човека, Народни одбор у Пироту је јануара 1945. године донео решење о конфискацији комплетне покретне и непокретне имовине Светозара Мисирлића, а исте године је његовој удовици одузето и бирачко право. Породици је посебно тешко пала забрана да сазнају где почивају његови посмртни остаци и да се пребаце у породичну гробницу, чиме су комунисти отишли корак даље у деперсонализацији Светозара Мисирлића, гурајући га у потпуни заборав.

Насупрот тројници које смо до сада поменули и чије биографије сведоче о модалитетима које су комунисти користили обрачунавајући се са политичким, идеолошким и осталим непријатељима, имамо и оне предратне политичаре који у односу са новим властима нису тако лоше прошли. Један од њих био је доктор Душан Стевчић, угледни лекар у Пироту и члан Демократске странке, два пута биран за сенатора 1935. и 1938. године, чије је држање током рата у најмању руку било против

---

38 Д. Лазаревић, *Председници градске општине Пирот 1918–1941*, 71.

НОБ-а јер су га Бугари хапсили као сарадника Равногорског покрета.³⁹ По свој прилици то му комунисти нису узели за зло и он се врло брзо после рата нашао на месту начелника у Министарству народног здравља Републике Србије.⁴⁰ Слично се десило и са доктором Јованом Ђирићем, лекаром и председником пиротске општине, који је после рата несметано наставио каријеру у Београду.⁴¹ Врло је вероватно да су комунисти „заборавили на прошлост” ове двојице лекара јер им је кадар тог нивоа стручности био преко потребан, али нису искључени ни остали мотиви, пре свега лична познанства, а можда и рад за обе стране, посебно током рата. Када имамо у виду ово последње, јако је интересантан случај пиротског апотекара магистра Бранка Радосављевића, који је био активан локални политичар и председник пиротске општине са листе ЈРЗ, али је све време био конспиративни члан Комунистичке партије. По избијању рата су ти његови прикривани афинитети дошли до изражаја, па је постао референт апотекарства за Нишку војну област и шеф производње санитарског материјала под главним штабом Србије. То је омогућило да његова апотека у Пироту несметано ради до 1948. године, када ју је предао држави и постао први управник Градске апотеке у Пироту.⁴²

---

39 Д. Лазаревић, П. Видановић, *Пирот у Другом светском рату II*, 83.

40 *Сенатори Краљевине Југославије*, 284.

41 Д. Лазаревић, *Др Јован Ђирић – скица за професионални и политички портрет*, Пиротски зборник 44 (2019), 225–134.

42 Д. Лазаревић, *Председници градске општине Пирот 1918–1941*, 105.

THE SKILL OF THE (IM)POSSIBLE – PRE-WAR POLITICIANS FROM PIROT IN THE “EMBRACE” OF THE COMMUNISTS

Summary:

Behind the façade of the United People’s Front, the recognizable iconography of the communists, their party vocabulary inherited from the pre-war period, and the gradually emerging cult of personality surrounding Josip Broz Tito were deliberately subdued in public propaganda. In order to create the impression of the broadest possible freedom of political choice, the leadership of the Front strategically incorporated pre-war politicians of civic and democratic orientation into its ranks, presenting them as prominent representatives in the campaign for the first parliamentary elections in the new state.

For most of these individuals, such engagement represented the final phase of their political careers – a “swan song” – while for the regime it served as yet another instrument in shaping the contours of a controlled and essentially pseudo-democratic system. This phenomenon is particularly visible at the local level, especially through the activities of Dragoljub Jovanović, a distinguished Yugoslav politician and native of Pirot, who enjoyed considerable trust among the local population.

Alongside him, several lesser-known local figures, such as Dušan Stevčić and Branko Radosavljević, aligned themselves with the new authorities and found a place among the political “winners.” At the same time, others, among them Dimitrije Mladenović Gaga and Svetozar Misirlić, were subjected to repression shortly after liberation, resulting in long-term imprisonment or severe personal consequences.

By examining selected segments of their biographies related to the immediate post-war period, this paper seeks to highlight key aspects of the political and social model established at the state level, which was clearly reflected and reproduced within the local context.